

Crna Gora
Ministarstvo nauke

Program podsticanja inovativnih startupova u Crnoj Gori s Akcionim planom

27. decembar 2018. godine

Prema Isenbergu,

1. Uspješni startup ekosistemi postaju vremenom samoodrživi - vode rastu, zaposlenosti, većoj produktivnosti, inovacijama zato što:

- privlače talente
- kreiraju nove biznise
- povećavaju ekonomsku konkurentnost
- vode boljoj integriranosti MSP u lance vrijednosti
- kreiraju benefite za regionalnu i nacionalnu ekonomiju

2. Napori da se kreiraju povoljni uslovi za startapove vode ka povoljnijim uslovima za sva preduzeća

- Umanjuju barijere za početak i okončanje biznisa
- poboljšavaju pristup finansijama
- razvijaju infrastrukturu
- proširuju usluge podrške biznisu
- osnažuju povezanost

Sadržaj

1	UVOD - Obrazloženje donošenja Programa	3
2	Strateški okvir na koji se Program oslanja	6
3	Zašto inovaciono-preduzetnički ekosistem i zašto startapovi	8
4	Trenutno stanje elemenata ekosistema: izazovi i šanse.....	11
5	Generalna orijentacija Programa	15
6	Operativni ciljevi i indikatori učinka	16
7	Akcioni plan	18
8	Način izvještavanja i evaluacije	30
9	Informacija za javnost o ciljevima i očekivanim učincima Programa	31

1 UVOD - OBRAZLOŽENJE DONOŠENJA PROGRAMA

Potreba za stimulisanjem i jačanjem inovativnosti preduzeća, kao i povećanjem inovacija u privredi Crne Gore, prepoznata je u više strateških dokumenata¹ kao faktor daljeg privrednog razvoja za koji je potrebno kreirati uslove i podsticaje kako bi se postigli vidljivi rezultati u transformaciji naše privrede.

Rezultati u politici inovativne djelatnosti/inovacija mjere se upoređivanjem inputa (uloženih sredstava, znanja i talenata) i rezultata – konkretnih inovacija.

Poboljšanje inovativnosti naše privrede ne može se očekivati ukoliko se inputi u inovacionu djelatnost značajnije ne povećaju. Cilj politike inovacija ne treba da bude državni intervencionizam, odnosno potiskivanje prostora koji treba da zauzme privredni sektor, već je potrebno definisati prostor u kojem država i lokalna samouprava treba da djeluju kao katalizator inovativne djelatnosti, koji omogućava povećanje ulaznih faktora u djelatnost, kao i njihovu dinamičnu interakciju.

Imajući u vidu da su ulazni faktori u inovativnu djelatnost nejaki, odnosno da ne postoji snažna orijentacija privrednih subjekata ka inovacijama kao šansi na globalnom tržištu, da preduzetnička kultura nije razvijena, da postoji ograničen korpus upotrebljivog znanja u Crnoj Gori za ostvarivanje inovacija kao i da je dostupnost rizičnog kapitala i alternativnih izvora finansiranja limitirana, ovaj Program ima za cilj uspostavljanje atraktivnih okvirnih uslova za crnogorski inovativni ekosistem, s fokusom na startupove. To znači uklanjanje zakonskih barijera, razvoj naprednih finansijskih šema, podsticanje i privlačenje talenata - kako bi se intenziviralo kreiranje znanja i nove vrijednosti, preduzetnička kultura i pristup tržištima za inovativne i preduzetničke projekte.

Politika inovativne djelatnosti posmatra se kao podjela posla između državnih institucija i privrednih subjekata. Državna politika treba da je uvijek usmjerena ka stvaranju povoljnog okruženja koje će stimulisati razvoj inicijativa privrednog sektora i omogućiti princip “dodate vrijednosti” u odnosu na uslove koje samo tržište i postojeći sistem mogu da obezbijede. Imajući u vidu da su akteri iz privrednog sektora u Crnoj Gori previše mali i nedovoljno povezani, dok univerziteti nijesu u dovoljnoj mjeri okrenuti privredi, država bi trebalo da se ponaša “preduzetnički” (entrepreneurial state²) u kontekstu transformacije privrede ka inovativnoj, preduzetničkoj i tehnološki orijentisanoj.

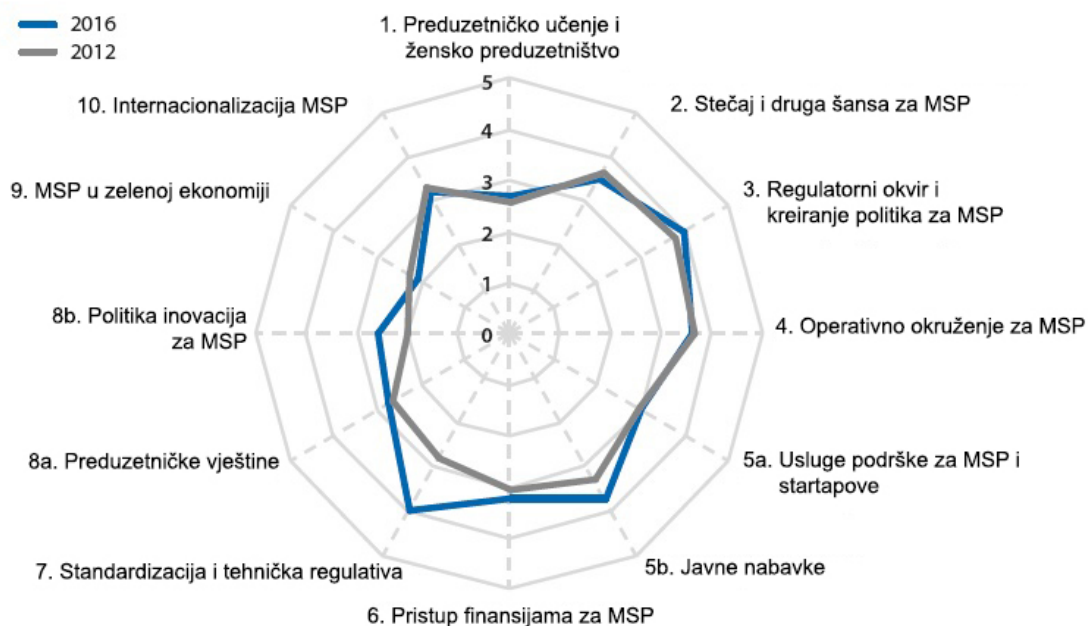
U *Small Business Act* izvještaju za Crnu Goru (Slika 1), elementima inovacionog ekosistema, poput inovacione politike za mala i srednja preduzeća (MSP), usluga podrške za MSP i startupove i MSP u zelenoj ekonomiji, dodijeljene su ocjene ispod 3 (na skali do 5), što je još jedan argument koji ide u prilog potrebi aktivnijeg djelovanja na ovom planu.

---

¹Poglavlje 2

²Teza M. Mazzucato da je potrebna promjena percepcije Vlade kao birokratskog aparata koji je prepreka inovacijama ka Vladi kao glavnom preuzimaču rizika u pogledu investiranja u inovacije.

Slika 1: SBA ocjene za Crnu Goru

Ministarstvo nauke je, nakon obavljenih konsultacija na Savjetu za naučnoistraživačku djelatnost, u septembru 2017. godine zatražilo specifičnu podršku u okviru šeme Evropske komisije “Podrška razvoju politika”³. Projekat “Posebna podrška Crnoj Gori – Ka Preduzetničko-inovacionom ekosistemu Crne Gore” (“Specific Support to Montenegro - Towards Entrepreneurial Innovation Ecosystems in Montenegro”) odobren je u okviru ove šeme i realizuje se u periodu jun 2018 – mart 2019. godine. Jedna od važnih aktivnosti u okviru projekta bilo je formiranje *Partnerstva za kreiranje inovacionog ekosistema u Crnoj Gori* u koje je uključeno preko 100 predstavnika državnih i lokalnih institucija, organizacija i preduzeća koji su učestvovali u intenzivnim razmjenama u okviru projekta. Realizovane su 2 ekspertske posjete (jul i novembar 2018.), pripremljen je analitički izvještaj kao i nacrt dokumenta sa preporukama koje čine osnovu za izradu ovog Programa. Finalni dokument projekta biće pripremljen do kraja marta 2019. godine. U slučaju značajnijih izmjena, odnosno drugih korisnih preporuka u finalnom dokumentu, ovaj Program može biti ažuriran u toku 2019. godine.

Crna Gora je izgradila određene elemente svog inovacionog sistema, ali je inovativno-preduzetnička zajednica još uvijek nedovoljno razvijena i treba da bude bolje povezana. Započeti su projekti u preduzetničkom sektoru, naučnoistraživačkom sektoru i sektoru visokog obrazovanja, koji predstavljaju osnovu za preduzetničku privredu zasnovanu na inovacijama. Određeni mehanizmi podrške (edukacije, mentorstva, konferencije, takmičenja) pokrenuti su iz državnog sektora, civilnog sektora ili korporacija.

³<https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/policy-support-facility/specific-support-montenegro-towards-entrepreneurial-innovation-ecosystems>

Prema "Strateškom planu za uspostavljanje prvog Naučno-tehnološkog parka u Crnoj Gori (2012)" ova infrastruktura osmišljena je kao mreža sa centralnom jedinicom u Podgorici i tri decentralizovane jedinice – impulsna centra locirana u Nikšiću, Baru i Pljevljima. Prvi impulsni centar počeo je sa radom u punom kapacitetu u septembru 2016, dok se pravno uspostavljanje centralne jedinice u Podgorici planira do kraja 2018, završetak građevinskih radova do kraja 2020, a izgradnja kapaciteta i razvoj usluga podrške biznisu počće odmah nakon osnivanja, između ostalog, i zahvaljujući specifičnoj podršci iz pretpristupnih fondova EU.

Pored Naučno-tehnološkog parka, podršku u sistemu inovativne djelatnosti u Crnoj Gori pruža i nekoliko aktera iz poslovnog i civilnog sektora: Biznis start-up centar Bar, Regionalni Biznis Centar Berane, Biznis Centar Podgorica, Biznis Inkubator Cetinje, Digitalna fabrika M-Tel, Digitalizuj.Me, Beta-Bar, kao i poslovne asocijacije: Privredna komora Crne Gore, Unija poslodavaca, Montenegro biznis alijansa, Asocijacija menadžera Crne Gore, Američka privredna komora i drugi.

Ministarstvo ekonomije je nadležno za planiranje i sprovođenje projekata koji se finansiraju iz EU fondova za sektor Konkurentnost i inovacije u okviru Instrumenta pretpristupne podrške IPA 2014 – 2020, a Ministarstvo nauke je dio ove Operativne strukture. U okviru Godišnjeg akcijskog programa za 2014. godinu aktivnosti u nadležnosti Ministarstva nauke usmjerene su na podršku Inovaciono-preduzetničkom centru "Tehnopolis", finalizaciju Strategije pametne specijalizacije (S3) kao i podršku sektoru malih i srednjih preduzeća u cilju njihovog aktivnog uključenja u programe COSME i Horizont 2020. Ovaj sektor nacionalnih IPA fondova, kao i fondovi iz prekogranične saradnje predstavljaju značajan a u budućnosti sve važniji izvor podrške radi jačanja relevantnih aktera za uspostavljanje inovacionog ekosistema.

Nadovezujući se na infrastrukturnu podršku koja je u formiranju, kao i na prednosti koje Crna Gora ima u regionalnom i širem kontekstu, Crna Gora sada ima jedinstvenu priliku da uspostavi model i čvrste osnove za preduzetničku i inovativnu ekonomiju. U tom smislu, Crna Gora mora da pronađe sopstveni jedinstveni model razvoja inovacionog ekosistema. Nedostatak kritične mase talenata, znanja i finansija stvara rizik da Crna Gora strukturno ne bude konkurentna državama u EU, pa čak i u svom bližem okruženju, koje brže napreduju u razvoju inovacionog ekosistema.

Uticaj Programa treba da bude vidljiv kroz povećanje broja inovativnih startupova sa ambicijom rasta i njihovog kvaliteta putem efikasnijeg korišćenje najsavremenijih znanja dostupnih u zemlji ili inostranstvu. Program takođe aktivira određene aktuelne reformske procese koji paralelno teku u više resornih domena, predlažući načine kako inovativna startup preduzeća mogu da doprinesu njihovoj realizaciji (S3 strategija, digitalizacija, kreiranje podsticajnog poslovnog ambijenta, otvaranje podataka iz javnog sektora, strateško privlačenje stranih investicija, praktična nastava na univerzitetima, saradnja s dijasporom, javne nabavke inovacija, ekonomsko državljanstvo i dr).

Program se odnosi na period 2019-2021. godina.

2 STRATEŠKI OKVIR NA KOJI SE PROGRAM OSLANJA

Program podsticanja inovativnih startapova u Crnoj Gori oslanja se na preporuke Evropske komisije u cilju usaglašenog razvijanja naučnog i inovacionog sistema sa strateškim ciljevima Evropske unije (vodeća inicijativa "Unija inovacija"), te predstavlja unapređenje politika privremeno zatvorenog **Poglavlja 25 – Nauka i istraživanje**, koje se odnose na podršku inovacijama i povezivanje nauke i privrede. Program istovremeno preslikava na nacionalni nivo napore koje države članice EU ulažu u podršku inovacijama i startapovima, doprinoseći na ovaj način da Crna Gora, nakon ispunjenja preduslova, pristupi EU kao država sa snažnim inovativnim ekosistemom.

U okviru **Srednjoročnog programa rada Vlade, Prioriteta 3: "Crna Gora - država koja podstiče razvoj nauke, obrazovanja i kulture za bolji ekonomski rast"**, ovaj Program unapređuje cilj 20. usmjeren ka uspostavljanju nove, krupne naučnoistraživačke infrastrukture u regionu Jugoistočne Evrope i nastavak razvoja relevantne inovativne infrastrukture i to posebno u vezi sa definisanim ključnim obavezama 20.2. "*Uspostavljanje Naučnotehnološkog parka (NTP) u Podgorici, uz obezbjeđivanje prostora za 50 MSP iz oblasti visokih tehnologija uz učešće inostranih kompanija*" i 20.3. "*Stvaranje povoljnog ambijenta za rast i razvoj startapova*".

Ovaj Program operacionalizuje nekoliko strateških ciljeva definisanih u nacionalnim Strategijama i to:

1. **Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine**, a posebno u vezi sa strateškim ciljem **2.5 Stimulisati zaposlenost i socijalnu inkluziju** i to **podmjerom 2.5.1.2** kojom je definisano "*Promovisanje razvojno orijentisane politike koje podržavaju produktivne aktivnosti, otvaranje dostojanstvenih radnih mjesta, preduzetništvo, kreativnost i inovativnost i podsticanje formalizacije i rasta mikro, malih i srednjih preduzeća, između ostalog i kroz pristup finansijskim uslugama*", kao i definisanih ekonomskih resursa u oblasti Preduzetništva i MSP koji se odnose na poboljšanje poslovnog ambijenta za razvoj preduzetništva i MSP u Crnoj Gori, koji i dalje ima veliki broj biznis barijera poput: legislativnih, administrativnih, pristupa finansijama za startapove, promocije, edukacija, usvajanja novih znanja i vještina, podrške inovacijama itd;

2. **Strategija inovativne djelatnosti 2016-2020**, i to strateški cilj I - "**Povećanje kapaciteta za inovacije i tehnološki razvoj Crne Gore**", **Prioritet 2: Unapređenje infrastrukture za podršku inovacijama i tehnološkom razvoju** i **Prioritet 3: Jačanje ljudskih resursa za inovacije i tehnološki razvoj**, kojim se definiše niz mjera u cilju povezivanja visokog obrazovanja i privrede, uspostavljanja modela cjeloživotnog učenja i podizanja preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja. Program je takođe u direktnoj vezi sa strateškim ciljem III: "**Jačanje potencijala za inovacije u privrednom sektoru**", **Prioritet 8: Jačanje inovacionog potencijala MSP i njihove prepoznatljivosti u sistemu inovacija**, kojim se definiše uspjeh inovativne ideje, njene komercijalizacije i finansiranja kroz instrument ulaganja u kapital posebno za „startap“ i brzorastuća MSP;

3. **Strategija naučnoistraživačke djelatnosti (2017-2021)** i to strateški cilj 5.3 "**Jačanje sinergije između nauke i ekonomije**" kojim su definisani prioriteti unapređenja mehanizama

za transfer tehnologije, kreiranja povoljnijeg ambijenta za inovativno preduzetništvo, kao i finansijske podrška istraživačkim i inovativnim aktivnostima i preduzetništvu;

4. Strategija razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća (2018-2022), i to **operativnim ciljem 4 - "Unapređenje inovativnosti MSP"** kojim je definisano niz mjera: Mjera 1. "Unapređenje infrastrukture za podršku inovacijama i tehnološkom razvoju"; Mjera 2. "Unapređenje podrške za inovativna preduzeća i jačanje njihovog potencijala za inovacije"; Mjera 3. "Pružanje podrške za bolje korišćenje sredstava iz EU programa za istraživanje, razvoj i inovacije"; Mjera 4. "Jačanje svijesti MMSP o značaju inovacija"; kao i **operativnim ciljem 7 - "Digitalna transformacija biznisa"** kojim su definisane mjere za promociju i obezbjeđenje savjetodavne podrške za unapređenje biznisa primjenom digitalizacije i promociju primjene e-trgovine u poslovanju MMSP;

5. Smjernice Strategije pametne specijalizacije (2018-2024) kojom se identifikuju osnovni zajednički ciljevi razvojnih politika, determinisani interesima vezanim za istraživačku i inovativnu djelatnost, poput jačanja saradnje akademskog i privrednog sektora i podrške inovativnim aktivnostima u privatnom sektoru sa posebnim naglaskom na razvoju inkubatora i akceleratora, kako bi se omogućilo lakše osnivanje startup i spinof preduzeća.

3 ZAŠTO INOVACIONO-PREDUZETNIČKI EKOSISTEM I ZAŠTO STARTAPOVI

Ekonomija inovacija ima specifične karakteristike i dinamiku aktera, a kao ključan ambijent za njeno postojanje navodi se “preduzetničko-inovacioni ekosistem”. Riječ “ekosistem” ušla je u upotrebu po paralelizmu iz bioloških sistema upravo zato što je akcenat stavljen na uzajamnu međuzavisnost i dinamične odnose između članova.

Tabela 1: Poređenje između ekosistemskog pristupa i drugih koncepata (Stam i Spigel, 2016).

Pristup	Privredna zona, Klaster, Inovacioni sistem	Preduzetnički ekosistem
Glavni fokus	Ekonomске i socijalne strukture kao mjesta koje vrše uticaj na ukupnu inovativnost i kompetitivnost firme. U većini slučajeva, pravi se mala razlika između (brzorastućih) startapova i drugih vrsta organizacija.	Startapovi su eksplicitno u središtu ekosistema. Posmatraju se različito u odnosu na već uspostavljena preduzeća i MSP sa niskom stopom rasta, u smislu razvoja specifičnih politika.
Uloga znanja	Fokus na znanju kao izvoru novih tehnoloških i tržišnih uvida. Znanje iz više izvora se kombinuje kako bi se povećala konkurentnost firme. Pretakanje znanja sa univerziteta je ključno.	Uz poznavanje tržišta i tehničko znanje, preduzetničko znanje je ključno. Znanje o preduzetničkom procesu se dijeli između preduzetnika i mentora kroz neformalne društvene mreže, preduzetničke organizacije i obuke.
Mjesto akcije	Privatne firme i država su primarna mjesta akcije u izgradnji i održavanju privrednih zona / klastera / inovacionog sistema. Postoji mali prostor za individualno djelovanje u njihovom kreiranju.	Preduzetnik je ključni akter u izgradnji i održavanju ekosistema. Država i drugi izvori mogu podržati ekosistem kroz javne investicije, a preduzetnici zadržavaju snagu djelovanja u razvoju i vođenju ekosistema.

Kao što se vidi u Tabeli 1, u središtu ovog koncepta jesu privredni akteri, odnosno privredna društva, pod nazivom startapovi. **Značaj startapova u procesu inovacija** najbolje ilustruje sljedeće obrazloženje:

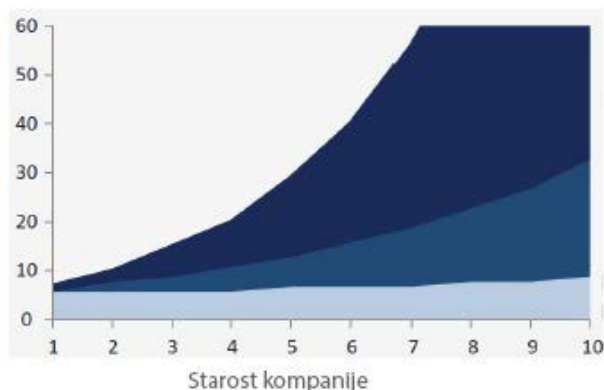
“U ekonomiji zasnovanoj na znanju, inovacije su vodeća snaga ekonomije na svim nivoima i vrstama organizacija. Zbog visokih rizika prisutnih prilikom uvođenja novih proizvoda ili usluga, inovacije su obično komercijalizovane putem izolovanih formalnih struktura poput startap kompanija. Startap kompanija je novoformirana kompanija čija je svrha razvoj novih, obično inovativnih proizvoda ili usluga u neizvjesnim okolnostima. Ukoliko zadovoljava novu potrebu, prisutnu na širem prostoru ili čak globalno, ona takođe ima veliki potencijal rasta. Startap preduzetništvo je ključno zbog inovacija, novog zaposlenja i uvođenja konkurentne dinamike u poslovno okruženje. Odlika ovih kompanija je da one prvo testiraju različite moguće biznis modele, kako bi pronašle onaj pravi. Ali, za ovo potreban im je odgovarajući, razvijen startap ekosistem podrške.”⁴

U brojnim studijama naglašava se važnost preduzeća sa snažnim potencijalom rasta za transformaciju ekonomije, u smislu generisanja prihoda i povećanja zaposlenosti, tako da državni programi koji u fokus stavljaju ova preduzeća i izdvajaju ih u odnosu na ostala preduzeća koja se osnivaju, mogu da donesu mnogostruko veće rezultate za privredu.

⁴Start-up Manifesto, Slovenija https://startup.si/doc/Start-up-Manifest_EN.pdf

Slika2: Broj poslova koje kreiraju preduzetnici s razičitim ambicijama rasta tokom 10 godina (Izvor: Global Entrepreneurship Monitor, 2012)

- Preduzetnici s brzim rastom
- Preduzetnici s prosječnim rastom
- Preduzetnici sa sporim rastom

U Tabeli 2 navedeni su podaci o startup djelovanju u regionu Zapadnog Balkana, uključujući Sloveniju. Posebno je uočljiv uspjeh koji su ostvarila startup preduzeća u Sloveniji, povlačeći skoro 100 miliona eura rizičnog kapitala u 2016. godini.

Tabela 2: Poređenje startup ekosistema u zemljama regiona Jugoistočne Evrope

Zemlja	Broj startupova (F6S baza podataka)	Stanovništvo (miliona)	Gustina startupova (br. startupova / milion stanovnika)	Privučen kapital (2016)
Albanija	160	2,9	55,7	< USD 1mil
Bosna i Hercegovina	179	3,8	73	< USD 1mil
Hrvatska	500	4,2	119,3	USD 15 mil
Makedonija	189	2,1	89,7	< USD 1mil
Kosovo*	58	1,9	30,5	< USD 1mil
Crna Gora	59	0,7	87	< USD 1mil
Srbija (bez Kosova)	631	7,1	89,4	USD 1-5 mil
Slovenija	439	2,1	213,1	USD 95 mil

Izvor: South-East Europe Startup Report 2017, ABC Accelerator, EIT Digital, 2017

Slovenija je napravila izuzetan rezultat u pokretanju ekonomije inovacija u periodu od 2012. do danas. Prema međunarodnom izvještaju iz 2017. godine "Startup Investment & Innovation and Emerging Europe", startup ekosistem Slovenije proglašen je za drugi najbolji u Centralnoj i Istočnoj Evropi.

Primjer: Inicijativa Startup Slovenija

U 2012. slovenački startup ekosistem je pokazivao loše performanse, posebno na strani institucija za podršku koje su sprovodile zastarjele nacionalne programe podrške, radile sa loše odabranim startupovima i imale slabe rezultate. Neadekvatna podrška i loši okvirni uslovi uzrokovali su brain-drain kvalitetnih startupova i opšte nezadovoljstvo.

Kao odgovor, proaktivni tehnološki parkovi, inkubatori i pojedinci iz startup zajednice i akademskog sektora udružili su snage i formirali inicijativu Start-up Slovenija. Koristeći

participativni pristup članovi inicijative formirali su nacionalnu startup strategiju sa ključnim društvenim ciljevima i na taj način podigli interesovanje države da postane aktivan partner. Inicijativa je formirala novu javnu promociju, obrazovne i druge programe osnaživanja za startupove u različitim fazama razvoja. Pored toga, Inicijativa je u saradnji s ostalim akterima kreirala predlog institucionalnog, zakonodavnog i finansijskog okvira za startupove.

Od 2012. Inicijativa Startup Slovenija vodi izvršenje programa javne podrške startupovima i razvoj nacionalnog startup ekosistema. Dodatno priznanje je da je Inicijativa jedna od osnivača Evropske startup mreže (European Startup Network - ESN), utemeljene 2016. pod pokroviteljstvom Evropske komisije.

Jedno od ključnih tijela zaduženo za razvoj okvirnih uslova za startupove je radna grupa pod rukovodstvom premijera, u kojoj su predstavnici više ministarstava, najistaknutiji predstavnici startup zajednice, posredničke organizacije i pravni eksperti. Radna grupa je osnovana 2017. godine i jedna od prvih aktivnosti bila je uspostavljanje Registra startup preduzeća, koji državi omogućava razlikovanje pravih startupova od ostalih novouspostavljenih biznisa. Značajan progres ostvaren je i u uvođenju "startup vize".

Izvor: Izvještaj projekta "Posebna podrška Crnoj Gori – Ka Preduzetničko-inovacionom ekosistemu Crne Gore"

U crnogorskom sistemu pojam startapa definisan je u Zakonu o inovativnoj djelatnosti na sljedeći način: "start-up je novoformirano privredno društvo koje se osniva s ciljem razvoja inovativnih ideja ili poslovnih modela i njihove komercijalizacije na tržištu".

Međutim, postoji različito korišćenje ovog termina unutar državne uprave u Crnoj Gori, zato što se isti termin koristi u već dva ciklusa strateškog planiranja razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća za sve početnike u biznisu. Zato se u novoj Strategiji razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori (2018-2022) za startup u smislu ovog programa koristi naziv "inovativni startup", što je unijeto i u novu Uredbu o organizaciji državne uprave.

Ova terminološka nejasnoća mora da bude razjašnjena kako bi se državni programi podsticaja za ovu vrstu preduzeća / privrednih aktera mogli jasno razlikovati u odnosu na podrške za ostala preduzeća u početnoj fazi razvoja. Zato će jedna od aktivnosti iz ovog Programa biti preciznije definisanje i identifikovanje startapa u smislu ovog programa ("inovativnog startapa"), u Zakonu o inovativnoj djelatnosti i mogućim podzakonskim aktima.

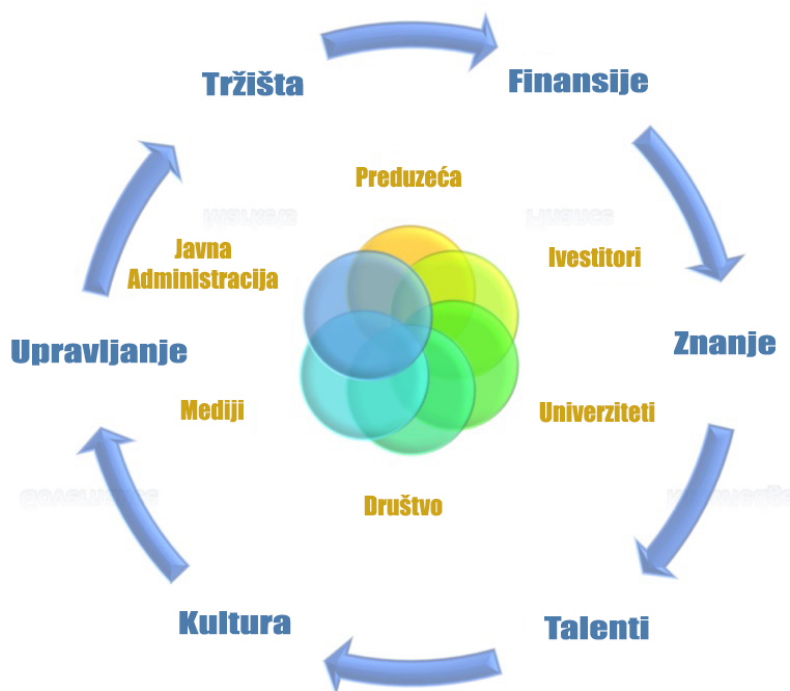
Polazeći od argumenta da se startupovi ne pojavljuju izolovano od ostalih aktera, mogućnosti finansiranja i okvirnih uslova, visoki eksperti Evropske unije, angažovani na pomenutom projektu za Crnu Goru predložili su proširen koncept (u odnosu na teorijski okvir koji je predstavljen u Tabeli 1), pod nazivom **preduzetničko-inovacioni ekosistem**.

4 TRENUTNO STANJE ELEMENATA EKOSISTEMA: IZAZOVI I ŠANSE⁵

Prema teorijskim pristupima koji se bave ekosistemima preduzetništva i inovacija, odnosi između biznisa i njihovog društvenog, političkog, akademskog i privrednog okruženja su fluidniji tamo gdje su svi elementi dovedeni u istu ravan / usaglašeni.

Takav ekosistem tiče se sljedećih povezanih područja⁶:

1. zakonodavstvo i upravljanje,
2. finansiranje i pristup kapitalu,
3. kreiranje i širenje znanja,
4. dostupnost talenata,
5. preduzetnička kultura i
6. pristup tržištu.

Slika 3. Ključne dimenzije i akteri preduzetničko-inovacionog ekosistema (prema Könnölä et al. 2017).

Zakonodavni okvir

Poreski sistem: Iako Crna Gora ima povoljnu, ravnu poresku stopu na dobit (9%) - kompleksan poreski sistem sa različitim vrstama poreza i metoda izmirivanja, nedostatak digitalizacije, visoki doprinosi za zaposlene, kao i visoki troškovi bankarskih transakcija, predstavljaju prepreku razvoju dinamičnog preduzetničkog inovacionog ekosistema. Takođe, ne postoji podsticajna poreska politika za kanalsanje investicija u nauku i inovacije.

⁵ Poglavlje se gotovo u potpunosti oslanja na nalaze iz projekta EK "Specific Support to Montenegro - Towards Entrepreneurial Innovation Ecosystems in Montenegro"

⁶Könnölä et al. (2017)

Intelektualna svojina: nedostatak okvira za tretman intelektualne svojine na nivou institucija (posebno univerziteta), kao i nedostatak pravne prakse zbog niskog nivoa komercijalizacije znanja, onemogućava punu saradnju između privrede i univerziteta.

Strane investicije i elektronska trgovina: Moody-jev kreditni rejting Crne Gore (B1)⁷ i S&P rejting (B+)⁸ gdje se Crna Gora kotira kao zemlja sa visokim rizikom, kao i malo tržište negativno utiču na strane direktne investicije i integraciju u pouzdane sisteme onlajn plaćanja.

Finansiranje i pristup kapitalu

Potrošnja na istraživanje i razvoj i potrošnja na inovacije: Crna Gora se u nizu prethodnih godina (2011-2016) zadržala na potrošnji na istraživanje i razvoj od oko 0,3-0,4% od BDP-a. Državni budžet je dominantni izvor finansiranja (nominalno povećanje potrošnje, ali nedovoljno za veći iskorak), a projektno finansiranje se odvija samo iz sredstava Ministarstva nauke bez participacije drugih ministarstava. Finansiranje inovativnih projekata u početnoj je fazi- 2017. godine realizovan je pilot konkurs, a 2018. godine prvi konkurs Ministarstva nauke sa grantovima do 100.000 EUR (ukupni budžet 1M EUR za 2018-2020) za faze inovacija koje su blizu izlasku na tržište (TRL 4-7). Ministarstvo ekonomije realizuje konkurse za unapređenje inovativnosti malih i srednjih preduzeća (ranije: program "vaučerskih šema") kao manji podsticajni mehanizam do 3.500 EUR (ukupni budžet 50.000 EUR). Takođe, veoma značajan je i instrument ulaganja vlasničkog/rizičnog kapitala u vrijednosti od 100.000 do 1,7 mil € za startapove, u okviru ENIF fonda za inovativna preduzeća (WB EDIF program), imajući u vidu da je Investiciono-razvojni fond jedan od investitora u fondu.

Dobra praksa u procesu evaluacije inovativnih projekata uspostavljena je novim Programom Ministarstva nauke i trebalo bi da bude promovisana za sve programe inovacija na nivou države. Kao ključni element u osiguranju kvaliteta ovog procesa pojavljuje se dvostepena eksterna ekspertska evaluacija, s obaveznim intervjuom.

Finansijski instrumenti za istraživanje i inovacije: U 2018. godini Ministarstvu nauke je odobreno povećanje budžeta za 60% radi realizacije novih konkursa kao dio Akcionog plana Strategije inovativne djelatnosti i Strategije naučnoistraživačke djelatnosti. Za nove konkurse usvojen je princip obavezne saradnje između akademskog i privrednog sektora, kao i finansijskog učešća iz privrede. Na taj način, očekuje se efekat poluge na ukupnu potrošnju na istraživanje i inovacije u državi. Preduslov za to je kontinuitet u povećanju i dostupnosti finansijskih sredstava, uključivanje i drugih ministarstava u finansiranje projekata, ali pod zajedničkim okvirom, ujednačenim definicijama istraživanja, razvoja i inovacija i sa zajedničkim sistemom vrednovanja (evaluacije). **U paleti finansijskih instrumenata podrške (grantovi i krediti), uočava se praznina u početnoj „sjemenoj“ fazi inovativnih projekata,** gdje se obično dešava pojava i razvoj inovativnih startapova. Takođe, nedostaje i državni „garantni fond“ za kredite perspektivnim, rizičnim biznis projektima u fazi brzog rasta.

Pretpristupni i EU fondovi: Crna Gora ima pun pristup EU programu za istraživanje i inovacije, Horizont 2020, gdje postoji mogućnost mnogo značajnijeg povlačenja sredstava nego što je to do sada bio slučaj, uz adekvatno restrukturiranje sistema istraživanja i inovacija. Za istraživanje i inovacije dostupna su i određena, ne velika sredstva iz pretpristupnih fondova

---

⁷<https://www.moodys.com>

⁸<https://www.standardandpoors.com>

IPA II za nacionalne sektorske prioritete (ljudski resursi i konkurentnost), kao i sredstva iz prekogranične saradnje. Bolja definisanost preduzetničko-inovacionog ekosistema u državi sa zajednički utvrđenim prioritetima, mogla bi da doprinese strateškom i koordiniranom korišćenju EU fondova.

Upravljanje i organizacioni modeli

Integrisanost upravljanja ekosistemom: U Crnoj Gori je trenutno zastupljena kultura upravljanja zatvorena u „silose“ tj. sa slabom saradnjom između resora i sektora i sa vrlo malo programa koji podstiču saradnju i integraciju. To je reflektovano i u izvještajima Global Competitiveness Report (WEF), po osnovu kriterijuma transparentnosti budžeta (130 od 140 zemalja) i spremnosti za delegiranje moći (115 od 140 zemalja). Takođe, Crna Gora bi imala benefite od integracija sa ekosistemima regiona i Evrope. Potrebno je dakle i horizontalno (različiti resori) i vertikalno (lokalni – nacionalni – internacionalni nivo) povezivanje u upravljanju.

Digitalna transformacija javnog sektora: Nizak nivo implementacije e-uprave umanjuje transparentnost sistema, produžava i komplikuje administrativne procedure i ne kreira veću potražnju za IT uslugama iz privatnog sektora. Takođe, nedovoljna otvorenost podataka iz javnog sektora, tek započet proces “open data” u državnoj administraciji, umanjuju analitičku podlogu brojnim biznisima koji bi svoje poslovne modele mogli da zasnuju na činjenicama, analizama i znanju.

Strategija pametne specijalizacije: Vlada Crna Gora je 20. decembra 2018. godine usvojila Smjernice Strategije pametne specijalizacije, a do polovine 2019. godine usvojiće i samu Strategiju pametne specijalizacije (2019-2024) s Akcionim planom, koju potvrđuje Evropska unija i koja je u skladu sa globalnim pristupom regionalnom razvoju baziranom na konkurentskim i komparativnim prednostima država pomoću istraživanja i inovacija u Evropskoj uniji. Biće potrebno da se upravljanje sprovođenjem ove Strategije u Crnoj Gori uspostavi na nivou koji omogućava koordinaciju resora i različitih nivoa upravljanja. Postoji mogućnost da isti upravljački mehanizam bude odgovoran i za sprovođenje ovog Programa.

Kreiranje i širenje znanja

Broj istraživača, produkcija naučnih rezultata: Crna Gora je zemlja s vrlo malim brojem istraživača (1509 u 2016. godini a pretočeno u ekvivalent pune zaposlenosti 624 lica). Istraživači u Crnoj Gori iz godine u godinu bilježe povećanje broja publikacija u najuticajnijim naučnim časopisima (sa Web of Science liste)⁹, međutim, objektivno je ovaj faktor konkurentnosti vrlo limitirajući za Crnu Goru imajući u vidu apsolutne brojeve (vidi: Izveštaj o globalnoj konkurentnosti – H-index, 2018). Sektor visokog obrazovanja, kao dominantni prostor istraživanja prebukiran je nastavnim aktivnostima. Uvođenje novih ljudi, kako mlade generacije tako i istraživača iz inostranstva (dijaspore, kolaboracije) neophodno je za osvježenje naučne i inovativne aktivnosti. Kolaboracije s privredom u različitim formama, počevši od “ugovorenog istraživanja”, korišćenja opreme i laboratorija podstakli bi kreiranje znanja potrebnog privredi. Takođe, šire usvajanje koncepta „otvorene nauke i otvorenih inovacija“ aktiviralo bi neke sada nevidljive aktere u sistemu.

Istraživanja i inovacije u privredi: Postojeći privredni akteri bi mogli biti podstaknuti da uvode istraživačke i inovativne aktivnosti, kao i potencijalni strani investitori sa profilacijom ka inovacijama i visokim tehnologijama - koji bi postali važni akteri u inovaciono-preduzetničkom ekosistemu.

---

⁹ H.Hollanders, Mapping economic scientific and innovation potential in Montenegro, 2018

Korišćenje znanja kreiranog u drugim zemljama uz pomoć stranih direktnih investicija u situaciji nedovoljnog IR intenziteta u zemlji, kao što je uradila Irska u procesu podsticanja tehnološkog transfera putem kojeg se znanje kreirano izvan zemlje integrisalo u domaće inovacije, moglo bi biti primjenjivo rješenje za Crnu Goru.¹⁰

Dostupnost talenata

Preduzetničko obrazovanje: Pored pomenutih kapaciteta u domenu istraživanja, Crnoj Gori nedostaju i talenti u preduzetništvu, kao i vještine u upravljanju poslovnim rastom. Preduzetnički centri na univerzitetima, kao mjesta interakcije studenata i ljudi iz poslovne prakse, sporadično se, bez kontinuiteta i koordinacije razvijaju.

Odliv talenata: Crna Gora je, zbog nedovoljno razuđene i snažne privrede, kontinuirano u opasnosti da gubi talente, posebno u djelatnostima koje zahtijevaju adekvatnu infrastrukturu i odgovarajuća tržišta (poput nauke i inovacija). Posljedično, naučna i preduzetnička dijaspora Crne Gore u svijetu je relativno brojna i snažna. Započete su aktivnosti na uključivanju dijaspore u razvoj Crne Gore (konferencije, projekti), ali potrebno je uspostaviti kontinuirane i sistemske mehanizme za reintegraciju ovih ljudi u postojeći ekosistem.

Privlačenje stranih talenata: Zahvaljujući svojim prednostima (lokacija, povezanost, prirodne ljepote, evro-atlantske integracije, cijene) Crna Gora je atraktivna destinacija za digitalne nomade i frilensere koji bi mogli ovdje da se trajno naseljavaju, radeći u globalizovanoj digitalnoj ekonomiji. Na ovom konceptu bi mogao da se razvija novi brend Crne Gore kao poslovne destinacije. Preduslov za to je razvijenija informaciona infrastruktura i digitalizacija javnih servisa. Takođe, primjena postojećeg koncepta “ekonomskog državljanstva” u kontekstu ovog Programa mogla bi da doprinese ekosistemu.

Preduzetnička kultura

Izvještaj o globalnoj konkurentnosti (GCR) rangira Crnu Goru kao 100. od 140 zemalja prema faktoru sklonosti ka preduzetničkom riziku. Kulturološki, naporan rad se ne posmatra kao pozitivan atribut već kao nedostatak sposobnosti da se uspije u životu. Rad u državnim organima je favorizovana opcija za karijeru. Otpor prema promjenama je evidentan u jednom dijelu administrativnih struktura, ali i ostalih aktera.

Pristup tržištima

Postojanje primjera: U dominantnim privrednim sektorima, turizmu i poljoprivredi, ali i drugim, ne postoje uspješni primjeri kako inovativni projekti i startapovi mogu kreirati nove poslovne šanse, ostajući u Crnoj Gori. Uspješni crnogorski startapovi najčešće se sele u inostranstvo radi boljih uslova i pristupa tržištu. Crna Gora bi morala da privuče strane inovativne biznise i na taj način da dobije praktična znanja, primjere za ostale preduzetnike, uspješne priče, uticaj na kulturu, otvaranje novih tržišta.

Javne nabavke inovacija: Javni sektor (na državnom ili lokalnom nivou) do sada nije pokazao inicijativu da kreira tržište za inovativne proizvode i usluge. Imajući u vidu da privreda kroz javne nabavke generiše oko 14% BDP-a u EU a oko 15% u Crnoj Gori, izmjene u javnim nabavkama, od “nabavki proizvoda” do funkcionalnih nabavki kojima se traže rješenja problema mogle bi značajno da podstaknu domaće tržište inovacija, što je naročito velika šansa na nivou opština kao važnih elemenata u sistemu inovacija.

---

¹⁰Small Country Innovation Systems, ed. Charles Edquist and Leif Hommen, Edward Elgar Publishing Inc. 2008

5 GENERALNA ORIJENTACIJA PROGRAMA

Oslanjajući se na zaključke i preporuke proistekle iz projekta podrške EK Crnoj Gori, koji su definisani uz participaciju članova Partnerstva za kreiranje inovativnog ekosistema, Program će imati sljedeće elemente u fokusu:

I. Zakonodavstvo

1. Usaglašavanje definicija inovacija i startupova, kao i mehanizmi osiguranja da se konzistentno upotrebljavaju u sistemu državne uprave.
2. Jačanje pravnog okvira vezanog za prava intelektualne svojine, posebno na nivou institucija (univerziteta) i pravne prakse

II. Upravljanje

3. Uspostavljanje vođstva, praćenje i prilagođavanje
4. Razvoj dugoročne misije za Crnu Goru u kontekstu globalnog inovativnog okruženja (što Crna Gora želi da bude u svijetu inovacija)

III. Finansiranje i pristup kapitalu

5. Finansijske i fiskalne podsticajne mjere za kanalisanje djelatnosti privrednih subjekata ka istraživanju i inovacijama.
6. Podsticanje lokalno prisutnih investitora da ulažu u startapove
7. Specijalne olakšice za definisane djelatnosti
8. Analiza mogućnosti kreiranja (regionalnog) fonda rizičnog kapitala

IV. Kreiranje i širenje znanja

9. Jačanje organizacija za podršku tehnološkom transferu, inovacijama u preduzećima i specifično startupovima
10. Privlačenje znanja i ljudi iz inostranstva u crnogorski ekosistem (povećanje korpusa dostupnog znanja)

V. Dostupnost talenata

11. Podsticanje preduzetničkog obrazovanja na univerzitetima
12. Primjena Programa o ekonomskom državljanstvu i startup vize

VI. Preduzetnička kultura

13. Promotivne kampanje
14. Takmičenja, susreti, konferencije

VII. Pristup tržištu

15. Osnovni mehanizam omogućavanja postojećim inovativnim kompanijama prodaju na globalnom tržištu – e-trgovinu
16. Kreiranje domaćeg tržišta za inovacije – javne nabavke inovacija, posebno na nivou gradova kao geografski definisanih ekosistema
17. Jačanje kapaciteta za globalni rast kompanija, pristup inostranom tržištu isl.

6 OPERATIVNI CILJEVI I INDIKATORI UČINKA

Operativni cilj	Indikator
<p>I. Zakonodavstvo Unaprijediti pravni okvir relevantan za inovativne startapove radi njihove jasne identifikacije i omogućavanja usmjerenih instrumenata javne politike</p>	<p>Precizirana zakonska definicija inovativnog startapa i kreiran funkcionalan i ažuran Registar inovativnih startapova u Crnoj Gori koji podrazumijeva pouzdan sistem evaluacije.</p> <p>Definisana prava intelektualne svojine za transfer znanja sa univerziteta ka inovativnim startapovima ili osnivanje ovih subjekata na samom univerzitetu.</p>
<p>II. Upravljanje Prevažići resorna ograničenja uspostavljanjem višeresorne i višesektorske organizacione strukture za efikasno sprovođenje Progama i ojačati organe upravljanja preduzetničko-inovacionim ekosistemom</p>	<p>Uspostavljena struktura za upravljanje Programom koja uključuje kabinet Premijera, Ministarstvo nauke, Ministarstvo ekonomije i Naučno-tehnološki park kao i Partnerstvo za jačanje inovacionog ekosistema.</p>
<p>III. Finansiranje i pristup kapitalu Putem finansijskih i fiskalnih instrumenata usmjeravati poslovne subjekte ka djelatnosti istraživanja i inovacija i finansiranju inovativnih startapova</p>	<p>Povećanje broja poslovnih subjekata koji se bave istraživanjem i inovacijama, kao i onih koji investiraju u startapove.</p> <p>Povećanje finansijskih sredstava koja se iz javnog sektora ulažu u razvoj inovativnih startapova.</p>
<p>IV. Kreiranje i širenje znanja Jačati kapacitete univerziteta i Naučno-tehnološkog parka za komercijalizaciju istraživanja i kreirati instrumente za prenos znanja iz inostranstva u strateškim oblastima</p>	<p>Povećanje broja prepoznatih inovacija i naučnoistraživačkih radova predstavnika akademske zajednice spremnih za projekte komercijalizacije.</p> <p>Broj realizovanih programa intenzivnih kurseva, ljetnjih i zimskih škola i konsultacija koje vode gostujući profesori i preduzetnici izuzetnog profila iz inostranstva.</p>
<p>V. Dostupnost talenata Formirati talente u preduzetništvu i inovacijama kroz domaći obrazovni sistem i kreirati ili adaptirati postojeće instrumente za privlačenje inostranih talenata u oblasti inovacija.</p>	<p>Povećanje broja studenata ne-ekonomskih studija koji prolaze preduzetničke programe u visokom obrazovanju i učestvuju u primijenjenim projektima univerziteta.</p> <p>Povećanje broja inostranih inovativnih preduzetnika izuzetnog profila koji rade u Crnoj Gori kao i onih koji investiraju u</p>

	domaće inovativne startapove, primjenom “ekonomskog državljanstva” i specijalnih viznih olakšica.
VI. Preduzetnička kultura Podstaci realizaciju brojnih događaja u oblasti preduzetništva i inovacija, koristeći prednosti javno-privatnog partnerstva	Broj ostvarenih strateških partnerstava sa akterima iz privrednog sektora i zadovoljstvo učesnika događaja namijenjenih aktivaciji inovativnog preduzetničkog potencijala.
VII. Pristup tržištu Ojačati domaće tržište inovacija i omogućiti međunarodnu povezanost aktera u preduzetničko-inovacionom ekosistemu	Povećanje broja tendera za javne nabavke inovacija i broj inovativnih startapova koji u njima učestvuju. Poboljšan pristup inostranim tržištima stavljanjem u funkciju sistema elektronskog plaćanja iz inostranstva kao i pridruživanjem međunarodnim inovativnim mrežama.

7 AKCIONI PLAN

Operativni cilj 1:	“Zakonodavstvo” Unaprijediti pravni okvir relevantan za inovativne startapove radi njihove jasne identifikacije i omogućavanja usmjerenih instrumenata javne politike					
Indikator učinka a) Precizirana zakonska definicija inovativnog startapa i kreiran funkcionalan i ažuran Registar inovativnih startapova u Crnoj Gori koji podrazumijeva pouzdan sistem evaluacije.	<i>početna vrijednost:</i> <i>Široka definicija startapa; terminološka nejasnoća u dokumentima</i>				<i>ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta:</i> <i>Precizna definicija inovativnih startapova, uspostavljen sistem evaluacije inovativnih startapova</i>	
Indikator učinka b) Definisana prava intelektualne svojine za transfer znanja sa univerziteta ka inovativnim startapovima ili osnivanje ovih subjekata na samom univerzitetu.	<i>početna vrijednost</i> <i>Nepostojanje jasnog okvira za tretman i korišćenje intelektualne svojine na univerzitetima</i>				<i>ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta:</i> <i>Definisani okvir i upoznata zainteresovana javnost</i>	
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
1.1 Pravno regulisati pitanje startapova, posebno preciznijom definicijom startapa, formiranjem Registra startapova i dr.	Ažuran Registar startapova	MN, MEK	IQ2019	IIIQ2019	administrativna	/
1.2 Pripremiti Standard za evaluaciju projekata istraživanja, razvoja i inovacija na nivou države	Usvojen Standard evaluacije projekata IRI	MN	IQ2019	IIQ2019	Administrativna	/
1.3 Pripremiti Pravni okvir za tretman intelektualne svojine na nivou univerziteta (uz pomoć eksperta Svjetske banke)	Usvojen set pravnih akata na univerzitetima	Univerziteti u CG	Već započeto	IIQ2019	donacija	Donacije
1.4 Promovisati pravila o intelektualnoj	Pripremljen	MN, MEK	IQ2019	IIIQ2019	2.000 EUR	Budžet

svojini u naučno-inovativnoj i poslovnoj zajednici (podrška donatora)	Priručnik za pitanja IS u transferu znanja i kolaboracijama univerziteta i privrede	(intelektualna svojina)				
	Realizovane 1-2 velike obuke godišnje		QIII2019	QIV2021	1.500 EUR po obuci	Budžet

Operativni cilj 2:		“Upravljanje”				
		Prevažiti resorna ograničenja uspostavljanjem višeresorne i višesektorske organizacione strukture za efikasno sprovođenje Progama i ojačati organe upravljanja preduzetničko-inovacionim ekosistemom				
Indikator učinka a) Uspostavljena struktura za upravljanje Programom koja uključuje kabinet Premijera, Ministarstvo nauke, Ministarstvo ekonomije i Naučno-tehnološki park kao i Partnerstvo za jačanje inovacionog ekosistema.	<i>početna vrijednost:</i> <i>Nedovoljna koordinacija rada različitih resora u domenu inovacija</i>			<i>ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta:</i> <i>Usaglašen rad resora i kreiranje sinergije državne i lokalne administracije sa širim Partnerstvom</i>		
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 2	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
2.1 Uspostaviti strukturu za koordinaciju Programom pri kabinetu Premijera - nadležnog za koordinaciju aktivnosti ovog Programa kao i implementacije S3 strategije	Uspostavljeno koordinaciono tijelo	Kabinet premijera, MN	IQ2019	IIQ2019		
2.2 Koordinacija rada Partnerstva za kreiranje preduzetničko-inovacionog ekosistema (polugodišnji sastanci, redovna	Godišnji izvještaj o realizaciji Programa i	Koordinaciono tijelo, Partnerstvo za	IIQ2019	IVQ2021	Administrativna	/

e-mail komunikacija, zajednička priprema Godišnjeg izvještaja)	aktivnosti Partnerstva	inovacioni ekosistem				
2.3 Angažovanje tima u Naučno-tehnološkom parku za implementaciju aktivnosti Programa, pored tima u MN i MEK	Zaposleno 3 ljudi u NTP-u	MN, NTP	IQ2019	IIQ2019	60.000 EUR godišnje	Budžet
2.4 Kreiranje liste projekata koji proističu iz ovog Programa, za kandidovanje na razne donatorske programe od strane svih učesnika u Partnerstvu za kreiranje inovativnog ekosistema i njeno promovisanje		MN, Partnerstvo za kreiranje inovativnog ekosistema	IQ2019	IQ2019	Administrativna	/
2.5 Povezivanje upravljanja S3 strategijom i ovim Programom	Uspostavljeno tijelo za upravljanje S3 strategijom	Koordinaciono tijelo, Generalni sekretarijat Vlade	IIIQ2019	IIQ2020	Administrativna	
2.6 Realizovati konsultacije u zajednici o misiji za Crnu Goru u oblasti inovacija, tj. ambicioznim projektima koji bi bili fokus stranih direktnih investicija u oblasti istraživanja i inovacija. Intenzivno uključiti vrhunske naučnike iz CG dijaspore.	Aktivna platforma za konsultacije Definisana misija i metoda pristupa investitorima	Koordinaciono tijelo, MN, MEK, NTP, Organ nadležan za strane investicije	IIIQ2019	IIQ2020	10.000	Budžet
2.7 Ojačati kapacitete u naučno-inovativnoj i ekonomskoj diplomatiji radi targetiranja adekvatnih investitora u inovativne razvojne projekte (pomoć kroz donatorske projekte)	Specifične obuke zaposlenih / mentorstvo	MVP, MN, MEK, Organ nadležan za strane investicije	IQ2020	IVQ2020	10.000	Donacije
2.8 Evaluacija Programa (podrška donatora)	Urađena ex-post evaluacija učinaka Programa	Koordinaciono tijelo, MN	IQ2020	IIQ2022	50.000	Donacije

Operativni cilj 3:	“Finansiranje i pristup kapitalu” Putem finansijskih i fiskalnih instrumenata usmjeravati poslovne subjekte ka djelatnosti istraživanja i inovacija i finansiranju inovativnih startapova					
Indikator učinka a) Povećanje potrošnje privrednih subjekata na interno istraživanje i razvoj kao i povećanje investicija iz privrednog sektora u inovativne startapove	<i>početna vrijednost: Interna potrošnja na istraživanje i razvoj iz biznis sektora: 0,05% od BDP</i> <i>Godišnje investiranje od 100.000 EUR od strane lokalno prisutnih poslovnih subjekata u startapove (lokalni „biznis anđeli“)</i>				<i>ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta:</i> <i>Povećanje interne potrošnje na I&R za 20% godišnje (u apsolutnom iznosu, oko 400.000 EUR godišnje)</i> <i>Povećanje investicija lokalno prisutnih biznis anđela za 50% godišnje (50.000 EUR u 1 godini)</i>	
Indikator učinka b) Povećanje finansijskih sredstava koja se iz javnog sektora ulažu u razvoj inovativnih startapova.	<i>početna vrijednost: Nema investicija</i>				<i>ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta:</i> <i>1.700.000 EUR iz državnih i opštinskih budžeta</i>	
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 3	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
3.1 Realizovati konkurs za grantove za ranu fazu testiranja ideje za startapove (provjera koncepta), moguće u formi “kredita časti”, koji uključuje i posjete drugim inovativnim ekosistemima. Konkurs kontinuirano otvoren s definisanim terminima za evaluaciju	Dodijeljeni grantovi (5 u 2019; 10 u 2020; 20 u 2021 * 10-20.000 EUR)	MN	IQ2019	IVQ2019 IVQ2020 IVQ2021	100.000 u 2019 200.000 u 2020 400.000 u 2021	Budžet
3.2 Promovisanje programa u opštinama u Crnoj Gori, radi formiranja opštinskih budžeta za grantove za ranu fazu razvoja startapova (Standardi za evaluaciju odnose se i na opštinske programe)	Makar 4 potpisana sporazuma o saradnji MN – opštine Kreirani opštinski budžeti za startapove – 4 opštine u 2020, 6 opština u 2021 i pridruženi Konkursu pod 3.1	MN, Opštine	IQ2019	IVQ2021	400.000 u 2020 600.000 u 2021	Opštinski budžeti

3.3 Kontinuirana realizacija konkursa za inovativne projekte (utvrđeno posebnim Programom)	/	/	/	/	/	/
3.4 Kontinuirana realizacija Programa za unapređenje inovativnosti u MSP (modifikacijom kriterijuma tako da mogu da opsluže inovativne startupove i unaprijeđenim mehanizmom evaluacije u skladu s ciljem 1)	Broj podržanih projekata (porast od 50% godišnje, početna vrijednost: 9 projekata u 2018.)	MEK	IQ2020	IVQ2020	50.000 u 2019 75.000 u 2020 112.500 u 2021	Budžet
3.5 Izraditi Studiju opravdanosti (uz pomoć međunarodnih eksperata) uvođenja poreskih podsticaja za preduzeća koja ulažu u istraživanje i razvoj u CG, digitalizaciju poslovanja, realizuju inovativni proizvod proizveden u CG i/ili finansiraju inovativne startupove kao i oslobađanja od poreza i dažbina inovativnih startupova (po prvi put osnovano preduzeće) u prve 2 godine poslovanja. Razmotriti mogućnost uvođenja poreskih podsticaja shodno preporukama (podrška donatora)	Dobijena podrška donatora Pripremljena Studija (Adaptiran sistem za implementaciju i monitoring olakšica i uvedene poreske olakšice)	MF, MN, MEK	IIQ2019	IVQ2020 (IVQ2021)	60.000 EUR	Donacije
3.6 Sprovesti studiju izvodljivosti za osnivanje regionalnog fonda rizičnog kapitala u CG (pomoć donatora)	Objavljen tender za Studiju Urađena Studija	Komisija za hartije od vrijednosti, Koordinaciono tijelo, MN	IVQ2019	IVQ2020	30.000	Donacije
3.7 Definisane i upostavljanje slobodne zone za poslovanje i direktne strane investicije u oblastima definisanim S3 strategijom (i fokusom rada Naučno-tehnološkog parka)	Uspostavljena slobodna zona	MEK, Organ nadležan za strane investicije, MN, Privredna komora	IVQ2019	IIQ2021	Administrativna	

3.8 Olakšati procedure za inovativna preduzeća za odobrenje državne pomoći	Usvajene izmjene u pravilima državne pomoći	Organ nadležan za državnu pomoć, MN	IQ2020	I Q 2021	Administrativna	
--	---	-------------------------------------	--------	----------	-----------------	--

Operativni cilj 4:	“Kreiranje i širenje znanja” Jačati kapacitete univerziteta i Naučno-tehnološkog parka za komercijalizaciju istraživanja i kreirati instrumente za prenos znanja iz inostranstva u strateškim oblastima					
Indikator učinka a) Povećanje broja prepoznatih inovacija i naučnoistraživačkih radova predstavnika akademske zajednice spremnih za projekte komercijalizacije	<i>početna vrijednost: do 5 projektnih ideja ove vrste u 2018.</i>				<i>ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta: Godišnje povećanje za 5 projektnih ideja (20 na kraju 2021)</i>	
Indikator učinka b) Broj realizovanih programa intenzivnih kurseva, ljetnjih i zimskih škola i konsultacija koje vode gostujući profesori i preduzetnici izuzetnog profila iz inostranstva.	<i>početna vrijednost: Nema evidencije iako postoje aktivnosti u civilnom sektoru i univerzitetima</i>				<i>ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta: angažovano</i>	
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 4	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
4.1 Uspostavljanje kancelarije na UCG za podršku istraživačkim projektima, komercijalnim projektima i inovacijama (pomoć donatora)	Angažovano i obučeno osoblje u Kancelariji	UCG	IQ2019	III kvartal 2019	30.000 godišnje	Budžet
4.2 Izgradnja kapaciteta tima NTP-a za tehnološki transfer, mentorstvo i akceleraciju startapova (pomoć donatora)	Realizovane obuke u CG ili inostranstvu	MN, NTP	IIIQ2019	IVQ 2021	30.000 EUR (10.000 godišnje)	Donacije

4.3 Kreiranje biznis modela i stavljanje u funkciju laboratorija Tehnopolisa (podrška iz tekućih i programiranih nacionalnih IPA fondova)	Realizovane obuke Pripremljena specifikacija Opremljene laboratorije	Tehnopolis, MN	Već započeto	IVQ2020 IVQ2019 IIIQ2020	70.000 1.000.000	Donacije
4.4 Putem Konkursa NIID kreirati poziv za realizaciju intenzivnih visoko-kvalitetnih programa za studente i mlade profesionalce (Ljetnje / Zimske škole) u oblastima S3 gdje je potrebno jačati ljudske resurse i usmjeravati istraživačku i inovativnu djelatnost. Angažovati vrhunske svjetske predavače, iz CG dijaspore i šire.	Podržati po 5 škola godišnje * do 10.000	MN (podugovarači)	IQ2019 IQ2020 IQ2021	IVQ2019 IVQ2020 IVQ2021	150.000 EUR	Budžet
4.5 Putem Konkursa NIID kreirati poziv za program "Gostujućih predavača" na univerzitetima u CG, za realizaciju intenzivnih kurseva (1-2 mjeseca godišnje), vezano za oblasti S3 strategije. Angažovati vrhunske svjetske predavače, iz CG dijaspore i šire.	Podržati 4 projekta godišnje * 5.000 EUR	MN, univerziteti	IQ2019 IQ2020 IQ2021	IVQ2019 IVQ2020 IVQ2021	60.000 EUR	Budžet
4.6 Razviti ambiciozni državni program angažovanja vrhunskih naučnika na državnim razvojnim projektima (s atraktivnom marketinškom kampanjom) – pomoć donatora	Program usvojen na Vladi	Kordinaciono tijelo, MN, Sekretarijat za razvojne projekte	IIQ2020	IQ2021	30.000	Donacije

Operativni cilj 5:	<p>"Dostupnost talenata"</p> <p>Formirati talente u preduzetništvu i inovacijama kroz domaći obrazovni sistem i kreirati ili adaptirati postojeće instrumente za privlačenje inostranih talenata u oblasti inovacija.</p>
--------------------	--

Indikator učinka a) Povećanje broja studenata ne-ekonomskih studija koji prolaze preduzetničke programe u visokom obrazovanju i učestvuju u primijenjenim projektima univerziteta.	početna vrijednost: Nepoznata- sprovesti anketu			ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta: Godišnje povećanje za 10% pokrivenosti studijskih programa		
Indikator učinka b) Povećanje broja inostranih inovativnih preduzetnika izuzetnog profila koji rade u Crnoj Gori kao i onih koji investiraju u domaće inovativne startapove, primjenom “ekonomskog državljanstva” i specijalnih viznih olakšica.	početna vrijednost: Nema evidencije – sprovesti anketu			ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta: povećanje broja aplikata za „ekonomsko državljanstvo“ sa posebnim kriterijumima povećanje broja odobrenih startap viza		
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 5	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
5.1 Kreirati Javno-privatno partnerstvo za afirmaciju praktične nastave u privredi, studentskih internšipa i istraživačkih projekata u okviru visokog obrazovanja	Kreirano partnerstvo	Univerziteti u Crnoj Gori, partneri	IQ2019	IVQ2019	10.000 UCG	Budžet
	Broj realizovanih radnih angažmana studenata u privredi (godišnji porast)				10.000 (godišnje) Ukupno: 60.000	Privatni sektor
5.2 Iniciranje uspostavljanja UNESCO katedre za preduzetništvo i inovacije	Pripremljena inicijativa prema UNESCO	Univerziteti u Crnoj Gori, MP, MN	IQ2019	IIIQ2019	Administrativno	
	Uspostavljena katedra			IIIQ2020	X	Donacije
5.3 Priprema liste zrelih prioriternih razvojnih projekata za kandidovanje investicija za dobijanje “ekonomskog državljanstva” u skladu sa S3, uz uslov da dio investicije bude usmjeren u startapove iz definisanih oblasti (turizam, poljoprivreda,	Pripremljena lista projekata za investiranje	Koodinaciono tijelo, MN, MEK, Sekretarijat za razvojne projekte, tijelo	IVQ2019	IIQ2020	Administrativno	
Promovisanje projekata kod				IQ2021	300.000	Donacije

<p>prerađivačka industrija) - pomoć donatora</p>	<p>potencijalnih investitora</p> <p>Izdavanje državljanstva za prve aplikante u okviru ove aktivnosti, uz ispunjenost zakonskih uslova za dobijanje „ekonomskog državljanstva“</p>	<p>nadležno za strane investicije, MVP</p>		<p>IVQ2021</p>		
<p>5.4 Uspostaviti Startup vizu: Uvesti ubrzane procedure za preduzetničke talente iz inostranstva i sprovesti informativnu kampanju</p>	<p>Sprovedena analiza pravne izmjene</p> <p>Implementacija instrumenta i početak izdavanja viza</p> <p>Promotivna kampanja</p>	<p>Koordinaciono tijelo, MUP, MN</p>		<p>IQ2020</p> <p>IVQ2021</p> <p>IVQ2021</p>	<p>Administrativno</p> <p>100.000 EUR</p>	<p>Budžet</p>

Operativni cilj 6:	"Preduzetnička kultura" Podstaci realizaciju brojnih događaja u oblasti preduzetništva i inovacija, koristeći prednosti javno-privatnog partnerstva, radi promovisanja preduzetničke karijere					
Indikator učinka a) Broj ostvarenih strateških partnerstava sa akterima iz privrednog sektora i zadovoljstvo učesnika događaja namijenjenih aktivaciji inovativnog preduzetničkog potencijala.	početna vrijednost: 0			ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta: 20 partnerstava		
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 6	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
6.1 Kreirati Javno-privatno partnerstvo za promociju, aktivaciju, selekciju i mentorsku podršku <u>startapovima</u> , radi povećanja broja i ubrzanja rasta startapova	Raspisan javni poziv za JPP Kreirana i finansijski podržana 2 JPP godišnje (40.000 eur)	MN	IQ2019	IIIQ2019 IIIQ2020 IIIQ2021	120.000 (40.000 godišnje)	Budžet
6.2 Sprovesti javnu kampanju za podizanje svijesti i opštu promociju <u>preduzetništva</u> radi podizanja nivoa preduzetničke kulture i vještina kao i aktiviranja preduzetničkih talenata u CG	Postignut sporazum o partnerstvu Realizovana kampanja	MEK	IQ2020 IIQ2020 IIQ2021	IQ2020 IVQ2020 IVQ2021	40.000 (20.000 godišnje)	Budžet
6.3 Putem Konkursa NIID otvoriti novu liniju podrške za organizaciju skupova na temu inovacija: takmičenja, hakatoni, bootcamps i sl. (uz evaluaciju i selekciju najboljih programa) – do 2000 eur	Broj podržanih događaja: 4 u 2019 6 u 2020 8 u 2021	MN	IQ2019	IIQ2019 IIQ2020 IIQ2021	36.000 (8000 / 12000 / 16000 godišnje)	Budžet

6.4 Otvoriti specijalan poziv za strateško partnerstvo u realizaciji međunarodnih konferencija / festivala o inovacijama – do 10.000 eur	Otvoren javni poziv i selektovan partner Realizovan događaj	MN, MEK	IQ2020	IIQ2020 IIQ2021 IVQ2020 IVQ2021	20.000	Budžet
--	--	---------	--------	--	--------	--------

Operativni cilj 7:	“Pristup tržištu” Ojačati domaće tržište inovacija i omogućiti međunarodnu povezanost aktera u preduzetničko-inovacionom ekosistemu					
Indikator učinka a) Povećanje broja tendera za javne nabavke inovacija i broj inovativnih startapova koji u njima učestvuju.	<i>početna vrijednost: 0 (nema zakonskog okvira)</i>				<i>ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta: 5% od svih tendera da budu tenderi za inovacije,</i>	
Indikator učinka b) Poboljšan pristup inostranim tržištima stavljanjem u funkciju sistema elektronskog plaćanja iz inostranstva kao i pridruživanjem međunarodnim inovativnim mrežama.	<i>početna vrijednost: Ne postoji jednostavna i široko rasprostranjena mogućnost elektronske naplate iz inostranstva za proizvode i usluge iz Crne Gore; Crna Gora ne učestvuje u inovativnim habovima Evropskog instituta za inovacije i tehnologiju</i>				<i>ciljna vrijednost na kraju sprovođenja strateškog dokumenta: Uspostavljen pouzdan mehanizam e-naplate iz inostranstva; Crna Gora pridružena EIT Digital</i>	
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 6	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Sredstva planirana za sprovođenje aktivnosti	Izvor finansiranja
7.1 Kreirati operativnu grupu sa članovima iz više sektora i ekspeditivno riješiti problem elektronske naplate iz inostranstva za proizvode i usluge iz Crne Gore (u saradnji sa kompanijama koje već rade na ovom projektu)	Realizovana mogućnost naplate iz inostranstva putem pouzdanog e-servisa	CBCG, MVP, Udruženje banaka CG	IQ2019	IVQ2019	Administrativno	
7.2 Usvajanje novog Zakona o javnim nabavkama kojim se uvode “javne nabavke inovacija” (prijedlog Zakona pripremljen	Usvojen novi Zakon koji promovise javne nabavke inovacija	Organ nadležan za javne nabavke,	IQ2019	IIIQ2019	Administrativno	

2018.) i njegova promocija	5 promotivnih događaja o javnim nabavkama inovacija Povećanje broja raspisanih tendera za inovacije na nivou države i opština i povećanje broja sklopljenih ugovora ovog tipa	Privredna komora CG, MN		IVQ2020 IVQ2021	2500	Budžet
7.3 Realizovati programe edukacije za zaposlene u Naučno-tehnološkom parku (uključujući decentralizovane jedinice) i spoljne konsultante za podršku kompanijama u izlasku na strana tržišta inovacija – podrška donatora	Realizovane obuke	NTP, Organ nadležan za strane investicije	IVQ2019	IVQ2020	20.000	Donacija
7.4 Kreirati mrežu mentora i mentorskog programa za izlazak na inostrana tržišta inovacija (direktno mentorstvo za selektovane startapove i druga privredna društva, prema potrebama korisnika) – podrška donatora	Objava tendera za mentorstvo kompanija Realizacija mentorstava	NTP, MN, MEK (podugovarač)	IV2019	IVQ2020 IVQ2021	100.000	Donacija
7.5 Obezbijediti pridruživanje Crne Gore Evropskom institutu za inovacije i tehnologiju za oblast digitalne privrede (EIT Digital – ARISE program) radi unapređenja internacionalizacije, povezanosti i promovisanja crnogorskog inovativnog ekosistema	Crna Gora pridružena EIT Digital – ARISE programu i aktivno promoviše benefite	MN	III2019	II2020	60.000 (članarina za 2 godine)	Budžet

8 NAČIN IZVJEŠTAVANJA I EVALUACIJE

Izvještavanje o realizaciji Programa obavljat će se kao segment godišnjeg izvještaja Ministarstva nauke, a određene aktivnosti biće input za izvještavanje o 3 najrelevantnije strategije (naučno-istraživačke djelatnosti, inovativne djelatnosti i razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća). Nadležno tijelo za pripremu izvještaja je Koordinaciono tijelo.

Evaluacija Programa će se, po mogućnosti tj. dostupnosti finansijskih sredstava, obaviti nakon 3 godine (početkom 2022) u vidu nezavisne eksterne evaluacije. Sredstva se mogu planirati iz EU fondova (nacionalna IPA / H2020 / prekogranična saradnja). U slučaju da međunarodni fondovi ne budu dostupni, evaluacija se može podugovoriti na nacionalnom planu i uraditi u kombinaciji spoljne ekspertize i zaposlenih u Ministarstvu nauke / Koordinacionom tijelu.

9 INFORMACIJA ZA JAVNOST O CILJEVIMA I OČEKIVANIM UČINCIMA PROGRAMA

Program ima za cilj uspostavljanje atraktivnih okvirnih uslova za crnogorski inovativni ekosistem, s fokusom na inovativne startupove. To znači uklanjanje zakonskih barijera, razvoj naprednih finansijskih šema, podsticanje i privlačenje talenata - kako bi se intenziviralo kreiranje znanja i nove vrijednosti, preduzetnička kultura i pristup tržištima za inovativne i preduzetničke projekte.

Nadovezujući se na infrastrukturnu podršku koja je u formiranju, kao i na prednosti koje Crna Gora ima u regionalnom i širem kontekstu, Crna Gora ima jedinstvenu priliku da uspostavi model i čvrste osnove za preduzetničku i inovativnu ekonomiju. U tom smislu, Crna Gora mora da pronađe sopstveni jedinstveni model razvoja inovacionog ekosistema. Nedostatak kritične mase talenata, znanja i finansija stvara rizik da Crna Gora strukturno ne bude konkurentna državama u EU, pa čak i u svom bližem okruženju, koje brže napreduju u razvoju inovacionog ekosistema.

Uticaj Programa treba da bude vidljiv kroz povećanje broja inovativnih startupova sa ambicijom rasta i njihovog kvaliteta kroz efikasnije korišćenje najsavremenijih znanja dostupnih u zemlji ili inostranstvu. Program takođe aktivira određene aktuelne reformske procese koji paralelno teku u više resornih domena, predlažući načine kako inovativna startup preduzeća mogu da doprinesu njihovoj realizaciji (S3 strategija, digitalizacija, kreiranje podsticajnog poslovnog ambijenta, otvaranje podataka iz javnog sektora, strateško privlačenje stranih investicija, praktična nastava na univerzitetima, saradnja s dijasporom, javne nabavke inovacija, ekonomsko državljanstvo i dr).

Donošenjem Programa podsticanja inovativnih startupova 2019-2021. omogućila bi se precizna identifikacija preduzeća u početnoj fazi osnivanja, koja imaju potencijal brzog rasta, testiranje njihovih poslovnih ideja uz podršku budžetskih programa kao i lakši transfer znanja upotrebljivog za inovacije iz akademskog sektora ne samo u Crnoj Gori već i u inostranstvu, ka privrednim akterima u našoj zemlji. Fiskalnim mjerama bi se povećao broj poslovnih subjekata koji se bave istraživanjem, razvojem i inovacijama kao i onih koji afirmišu digitalno poslovanje. Takođe, povećao bi se broj kako domaćih tako i stranih investitora iz privatnog sektora koji ulažu u startup preduzeća u Crnoj Gori. Preduzećima iz Crne Gore bi se olakšao pristup inostranim tržištima putem unapređenja e-trgovine i pristupanjem međunarodnim inovativnim mrežama. Kroz aktivnosti na univerzitetima usmjeravali bi se talenti za preduzetništvo ka ovoj karijeri, i to oni koji do sada nijesu prolazili obrazovne programe iz preduzetništva i inovacija. Marketinškim kampanjama ostvarenim u partnerstvu institucija iz različitih sektora i medija promovisale bi se inovacije i preduzetništvo a organizacijom brojnih događaja poput takmičenja, treninga, mentorstava unaprijedila bi se preduzetnička i inovaciona kultura. Kompletan Program sadržinski čini suštinu Naučno-tehnološkog parka i njegovom implamentacijom ova institucija bi zauzela središnje mjesto u crnogorskom inovaciono-preduzetničkom ekosistemu.

Vrijednost Programa za 3 godine je oko 4,5 miliona EUR. Od toga, država će plasirati trećim licima – startupovima i akterima u podršci ekosistemu oko 1,3 miliona EUR. Iz opštinskih budžeta planiran je plasman 3. licima – startupovima, 1 milion EUR. Oko 1,7 miliona

predviđeno je da se plasira kroz donacije, za infrastrukturu i podizanje kapaciteta (od čega je preko 1 milion već ugovoreno putem nacionalnih IPA fondova). Oko 0,5 M EUR predviđeno je za implementaciju Programa (zapošljavanje, studije, informacione platforme, obuke i promociju). Obračun ne uključuje investicije u sistem koje očekujemo iz privatnog sektora, jer njih ne možemo precizije da predvidimo, ali konačni efekat Programa je upravo povećanje investicija iz ovog sektora. Takođe, vjerujemo da će donatori, kad budu upoznati s Programom pružiti još značajniju podršku njegovoj realizaciji od one koja je sada uračunata.